

सहकारी साइबर सुरक्षा नीति - २०८०

१. पृष्ठभूमि:

मानव सभ्यताको विकासक्रम आदिम समाजबाट सुरु भई कृषि, औद्योगिक हुँदै सूचना प्रविधिको परिष्कृत युगमा आईपुगेको छ । आर्थिक समुन्नतिले माग र आपूर्तिलाई सन्तुलनमा राख्न उत्पादन बृद्धि गर्नुको विकल्प नभएको हुँदा प्रविधिको विकास र विस्तारप्राथमिकता पयो । मुख्यतः बस्तु उत्पादनमा सीमित रहेको प्रविधिको विकास र प्रयोग १९ औं शताब्दीको अन्त्यतिर आई पुग्दा सूचना तथा संचार, विद्युतिय भूक्तानी, बस्तु तथा सेवा उत्पादन र वितरणमा रोबोटिक मेशिन र कृतिम बौद्धिकताको प्रयोगले आम नागरीकको जीवनमा अकल्पनिय परिवर्तन ल्याइदिएको छ । बहुआयामिक विकासको अभिन्न अंगको रूपमा सूचना प्रविधि स्थापित भईयसको पहुच र प्रयोगले विश्वलाई ग्लोबल भिलेजमा स्थापित गरेको छ ।

सूचना प्रविधिको उपयोग विनाको व्यवसायिक एवं व्यक्तिगत जीवनको परिकल्पना सम्भव नभएको सन्दर्भमा सहकारी अभियानसमेत यसबाट अलग रहन सक्दैन । सन् २०१९ अन्त्यबाट शुरु भएको कोभिड-१९ को महामारीले सूचना प्रविधिको महत्वलाई उत्कर्षमा पुऱ्याईदिएको छ । सहकारी अभियानले समेत आफ्ना वस्तु तथा सेवा प्रवाहमा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई प्राथमिकता दिदै आएको छ । सूचना तथा प्रविधिका औजारहरुको प्रयोगमा आएको सर्वव्यापकताले अनेकौ अवसरका साथै चुनौतीहरु पनि थपिएका छन् । सूचना तथा प्रविधि प्रणाली माथि अनार्धिकृत रूपमा प्रवेश गरी हुने साइबर हमलाले संस्थागत एवं व्यक्तिगत तथ्याङ्क सुरक्षित राख्न चुनौति समेत बढ्दै गएको छ । सोहि अवस्थालाई मध्यनजर गर्दै नेपालको सहकारी अभियानको साइबर प्रतिरक्षा प्रणालीलाई मजबुत बनाई सूचना प्रविधि र यसको सुरक्षा प्रणालीवलियो वनाउन यो साइबर सुरक्षा नीति, २०८० तर्जुमा गरिएको छ ।

२. विगतको प्रयास :

नेपाल सरकारले सूचना प्रविधि नीति २०५७ को तर्जुमा गरेपश्चात सहकारी संघ संस्थामा पनि सूचना प्रविधिको प्रयोगको शुरुवात भएको देखिन्छ । सहकारी संघ/संस्थाहरुले विद्युतिय उपकरण, ईन्टरनेट र ईमेल, सामाजिक संजाललगायतका प्लेटफर्महरुको प्रयोग गर्दै आएको सन्दर्भमा वस्तु तथा सेवा प्रवाहमा नविनता ल्याउन र छिटो छरितो सेवा विस्तार गर्न डिजिटलाईजेसन तर्फ उन्मुख रहेको पाईन्छ । सूचना प्रविधिको प्रयोग एवं साइबर सुरक्षा सम्बन्धी चेतनामूलक कार्यक्रम, अन्तर्क्रिया, गोष्ठी तथा तालिम कार्यक्रमहरु महासंघ, सहकारी बैंक तथा संघहरुले संचालन गर्दै आएका छन् । सहकारी अभियानमा प्रयोग हुने सूचना प्रविधिका औजारहरुको गुणस्तरीयता, सुनिश्चितता र सुरक्षाको प्रत्याभूतिका लागि यसका सेवा प्रदायक संघ/संस्थासँग महासंघले रणनीतिक साभेदारी समेत गरिसकेको छ ।

३. बर्तमान अवस्था :

नेपालको सहकारी अभियानमा सूचना प्रविधिको प्रयोग नबिना आयामका रूपमा रहेको छ । सहकारी संघ/संस्थाको कारोबारहरूमा इन्टरनेट बैंकिङ, कोर बैंकिङ, वालेट, एटिएम, मोबाइल बैंकिङ, ट्याबलेटबैंकिङ, ब्रान्चलेस बैंकिङ, डिजिटल भुक्तानी जस्ता प्रविधिहरूको प्रयोग गर्दै आएका छन् । डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्कले बहुआयामिक क्षेत्रमा योजना बनाएपनि सहकारी संघ/संस्थाको लागि आवश्यक इकमर्स प्लेटफर्म भने संचालनमा आउन सकेको छैन । भूकम्प र कोभिड-१९ जस्ता प्राकृतिक प्रकोप एवं महामारीले डिजिटलाइजेशन, डिजिटलाइजेशन र डिजिटल टान्सफरमेशनका विषयहरूप्राथमिकतामा परेका छन् । सूचना प्रविधिको अधिकतम उपयोगका विषयमा मात्र केन्द्रित हुने गरेका कारण साइबर सुरक्षाको दृष्टिकोणले यस क्षेत्र अत्यन्तै संवेदनशिल रहेको छ । संघ/संस्था एवं सदस्यहरूको गोपनीयता एवं अर्थ, तथ्याङ्क र बौद्धिक सम्पतिको संरक्षण गर्न प्रभावकारी कदम चाल्नु आवश्यक रहेको छ । साइबर आक्रमणको पूर्व जानकारी तथा पहिचान, रोकथाम र प्रतिरक्षा लगाएतका आयामहरूमा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्न नेपालको सहकारी अभियानले विशेष भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने देखिन्छ । सोही तथ्यलाई मनन गर्दै महासंघले साइबर सुरक्षा प्रणालीमा केन्द्रीत भई सम्भावित साइबर जोखिम पहिचान गरी सुरक्षात्मक उपायहरू अवलम्बन गर्न नीति तयार गरी सहकारी संघ/संस्थाका लागि मार्गदर्शन तर्जुमा गरिने छ ।

४. समस्या तथा चुनौती :

सहकारी संजाल भित्र साइबर प्रणालीको अवधारणा, प्रयोग र सुरक्षामा निम्नानुसारकासमस्या तथा चुनौतीहरू रहेका छन्

४.१ समस्या

- (क) साइबर सुरक्षा सम्बन्धीचेतनाको अभाव,
- (ख) सहकारी संघ/संस्थाको प्राथमिकतामा साइबर सुरक्षा नपर्नु,
- (ग) सहकारी संघ/संस्थाको रणनीति तथा व्यवसायिक योजना एवं वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमा साइबर सुरक्षाको विषयले स्थान नपाउनु,
- (घ) साइबर सुरक्षाका लागि पूर्वाधारको विकास गर्ने सोच नहुनु,
- (ङ) साइबर सुरक्षा सम्बन्धी दक्ष जनशक्तीको अभाव,
- (च) संघ/संस्थामा प्रयोग हुने प्रविधिको गुणस्तरलाई वेवास्ता गर्नु,
- (छ) प्रविधिको क्षेत्रमा लगानी गर्न तयार नहुनु,
- (झ) आधिकारिक Software न्यून प्रयोग
- (ञ) सहकारीमा प्रयोग गरिने प्रविधिहरूको गुणस्तर मापन गर्ने स्थापित विधि नहुनु,
- (ट) साइबर सुरक्षाको क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी र नीजि क्षेत्रसंगप्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गर्न अग्रसर नहुनु, ।

४.२ चुनौती

- (क) मुलुककै ठुलो संञ्जाललाई एकिकृत रुपमा साइवर सुरक्षा प्रणालीमा आवद्ध नगर्नु,
- (ख) साइवर सुरक्षामा प्रयोग हुने औजारहरुको लागत मूल्य उच्च हुनु,
- (ग) साइवर नीति तथा कानूनले सहकारीमा यसको प्रयोगलाई अनिवार्य नगर्नु,
- (घ) नेटवर्क पूर्वाधारको विकास गर्न नसक्नु,
- (ङ) Remote Workforce सुरक्षित रुपमा संचालन गर्न नसक्नु,
- (च) ह्याकरहरुको सक्रियतामा वृद्धि भई साइवर स्पेशमा आक्रमण,
- (झ) सूचना प्रविधि तथा त्यसका औजार तथा साइवर स्पेशको सुरक्षामा बजेटको अभाव।
- (ज) सरकार, नीजि क्षेत्र, साइवर सुरक्षा सम्बन्धि सेवा प्रदायक र अभियानविच समन्वय र सहकार्य नहुनु ।

५. नीतिको आवश्यकता :

नेपालको सहकारी अभियानमा सूचना प्रविधिको आवश्यकता तथा यसको प्रयोगमा आएको वृद्धि संगै जोखिममा समेत उच्च वृद्धि भएको छ । समयानुकूल प्रविधि प्रयोगमा देखिने जटिलता र यसका चुनौतीहरुलाई अवसरमा बदल प्रभावकारी व्यवस्थापन र लगानीमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । यस परिस्थितिमा साइवर सुरक्षा प्रति सहकारी अभियानमा देखिएको चासो एवं चिन्ताको सम्बोधन गर्नका लागि सम्बन्धित सबै पक्षसंग सहकार्य र समन्वय गर्दै योजनावद्ध रुपमा सुरक्षा नीतिलाई लागु गर्न एवं यसलाई सम्बोधन गर्दै संस्था एवं सदस्यको वित्तीय एवं गैरवित्तीय सम्पत्तिहरुको संरक्षण गर्नका लागि आवश्यक नीतिगत र संरचनागत व्यवस्था मार्फत सूचना प्रविधिका औजारहरुको प्रयोगमा हुन सक्ने सम्भावित साइवर हमलालाई न्यूनीकरण गरी अभियानको भरपर्दो साइवर स्पेश निर्माण लागि साइवर सुरक्षा नीति २०८० तर्जुमा गर्न आवश्यक देखिएको हो ।

६. दीर्घकालिन सोच :

साइवर सुरक्षित दिगो सहकारी अभियान ।

७. लक्ष्य :

सहकारी अभियानमा प्रयोग हुने सूचना प्रविधि प्रणालीलाई गुणस्तरीय, समुत्थानशिल र सुरक्षित बनाउने

९. उद्देश्य :

- ९.१ साइबर सुरक्षा सम्बन्धि चेतनामा अभिवृद्धि गर्नु,
- ९.२ सुरक्षित साइबर स्पेश निर्माणका लागि नीतिगत एवं संरचनागत आधार तयार गर्नु,
- ९.३ साइबर सुरक्षा संग सम्बन्धीत संघ संस्था एवं निकायहरूसंग सहकार्य गर्नु,
- ९.४ डिजिटल सेवाको विश्वसनिय आधार तयार गर्नु,
- ९.५ प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनमा प्रोत्साहन गर्नु ,
- ९.६ सम्भावित साइबर हमलाको पहिचान र निराकरण गर्न सहयोग पुऱ्याउनु,

१०. रणनीति :

- १०.१ सहकारी अभियानमा साइबर सुरक्षा सम्बन्धि चेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने,
- १०.२ सुरक्षित साइबर पारिस्थितिकी प्रणाली विकास गर्न फेमवर्क तयार गर्ने,
- १०.३ सुरक्षित साइबर स्पेश बनाउन आवश्यक कार्यविधि तथा मापदण्ड तयार गर्ने,
- १०.४ सुचना तथा प्रविधि प्रणालीको पहिचान, विकास, विस्तार एवं सुरक्षा गर्न सामुहिक एवं संस्थागत संरचना निर्माण गर्ने,
- १०.५ सहकारी अभियानलाई आवश्यक पर्ने प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने,
- १०.६ सरकार, निजी क्षेत्र, सेवा प्रदायकहरु विच समन्वयात्मक सहकार्य गर्ने,
- १०.७ संस्थागत एवं ब्यक्तिगत सुचना तथा तथ्याङ्कको सुरक्षा प्रणालीको विकास गर्ने,
- १०.८ साइबर सुरक्षा जोखिम पहिचान र निराकरणका लागि संस्थागत शिक्षा , नियमित अनुगमन र आइटी अडिटको व्यवस्था गर्ने,
- १०.९ साइबर अपराध सम्बन्धि विद्यमान कानूनी व्यवस्थालाई पूर्ण रुपमा लागू गर्ने,

११. कार्यनीति :

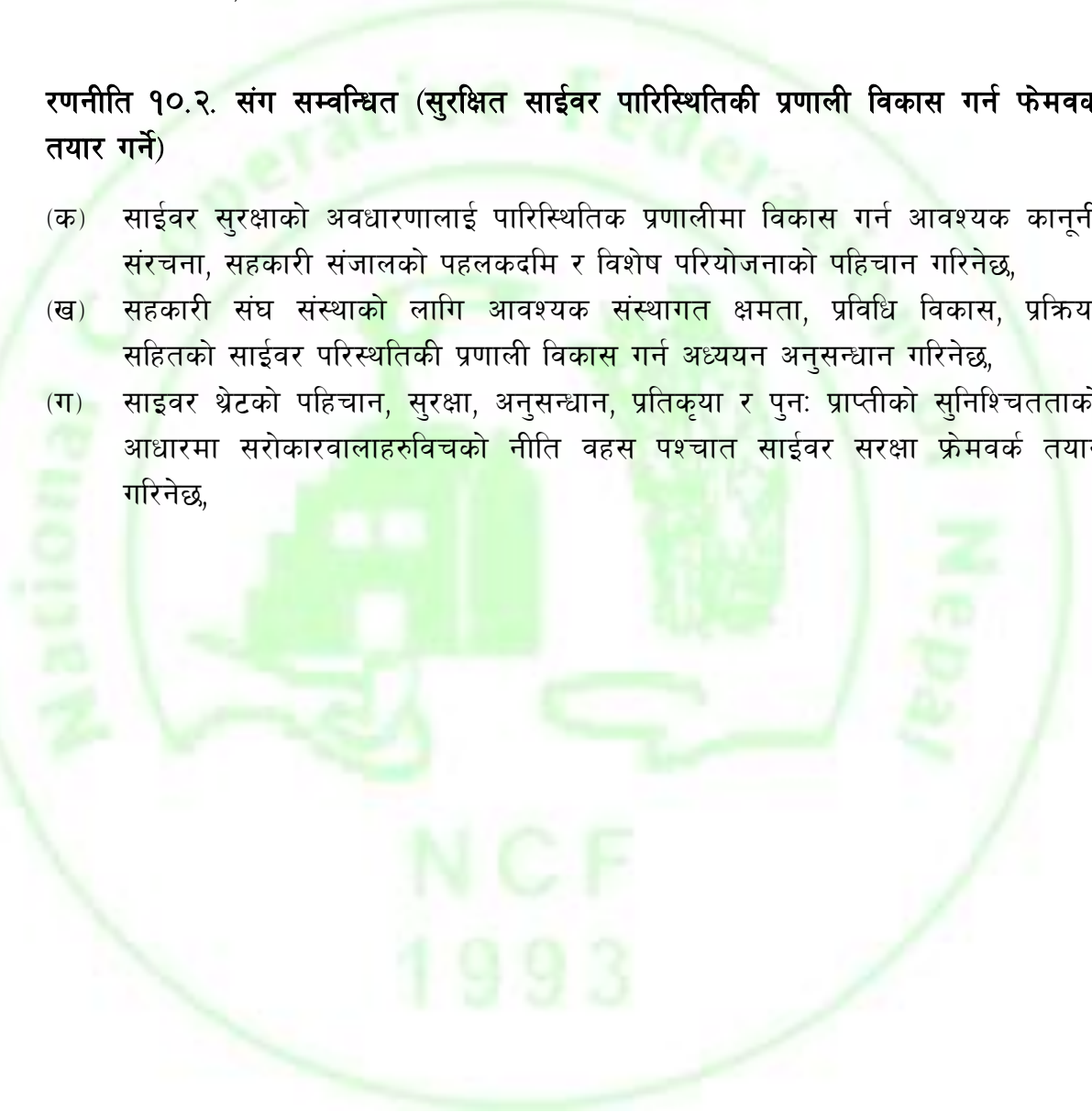
रणनीति नं १०.१ संग सम्बन्धित (सहकारी अभियानमा साइबर सुरक्षा सम्बन्धि चेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने)

- (क) साइबर सुरक्षा र यसको महत्व वारेमा सहकारी संघ संस्थामा चेतनामुलक कार्यक्रमहरुसंचालन गरिनेछ,
- (ख) महासंघ तथा संघहरुले साइबर सुरक्षा सम्बन्धि नियमित तालिम, सेमिनार, अर्न्तक्रिया गोष्ठी लगाएतका कार्यक्रमहरु संचालन गरिनेछ,
- (ग) साइबर सुरक्षा सम्बन्धी अनुसन्धान एवं लेख रचना प्रकाशित गरिनेछ,

- (घ) सामाजिक संजाल एंव वेब साइट मार्फत साइबर सुरक्षा सम्बन्धि विषयबस्तुहरु प्रवाहिकरण गरिनेछ,
- (ङ) तिनै तहका सरकार तथा निजी क्षेत्रको समन्वय र सहकार्यमा साइबर सुरक्षा सम्बन्धि श्रव्यदुश्य सामाग्रीहरु प्रकाशन तथा प्रशारणगरिनेछ,
- (च) सदस्य बडापत्रमा साइबर सुरक्षा सम्बन्धि विषयबस्तुहरु समेत समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ,

रणनीति १०.२. संग सम्बन्धित (सुरक्षित साईबर पारिस्थितिकी प्रणाली विकास गर्न फेमवर्क तयार गर्ने)

- (क) साईबर सुरक्षाको अवधारणालाई पारिस्थितिक प्रणालीमा विकास गर्न आवश्यक कानूनी संरचना, सहकारी संजालको पहलकदमि र विशेष परियोजनाको पहिचान गरिनेछ,
- (ख) सहकारी संघ संस्थाको लागि आवश्यक संस्थागत क्षमता, प्रविधि विकास, प्रक्रिया सहितको साईबर पारिस्थितिकी प्रणाली विकास गर्न अध्ययन अनुसन्धान गरिनेछ,
- (ग) साइबर थ्रेटको पहिचान, सुरक्षा, अनुसन्धान, प्रतिक्रिया र पुनः प्राप्तीको सुनिश्चितताको आधारमा सरोकारवालाहरुविचको नीति वहस पश्चात साईबर सुरक्षा फ्रेमवर्क तयार गरिनेछ,



रणनीति नं १०.३ संग सम्बन्धित (सुरक्षित साइबर स्पेश बनाउन आवश्यक कार्यविधि तथा मापदण्ड तयार गर्ने)

- (क) साइबर सुरक्षा नीतिका आधारमा कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ,
- (ख) सामाजिक संञ्जाल संचालन कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ,
- (ग) सुचना तथा प्रविधि सम्बन्धि औजार संचालन कार्यविधि तर्जुमा गरी प्रयोगमा ल्याइनेछ,
- (घ) साइबर सुरक्षा मापदण्ड निर्धारण गरी लागु गरिनेछ,
- (ङ) सहकारी संजाललाई आवश्यक पर्ने डाटा केन्द्र ९म्बतब ऋभलतभच०स्थापनार्थ अध्ययन गरिनेछ,
- (च) साइबर हमलाका कारणले श्रृजना हुने सम्भावित जोखिमको क्षतिपूर्तिका लागि विमाको व्यवस्था लागि बहस पैरवि गरिनेछ,
- (छ) साइबर सुरक्षा सम्बन्धि राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप संजालको साइबर सेक्यूरिटी सम्बन्धी फ्रेमवर्क तयार गरिनेछ,
- (ज) विशेष परिस्थितिमा साइबर हमलाका कारण अवरुद्ध हुन पुगेका व्यवसायहरूलाई निरन्तरता दिने सम्बन्धी संयोगिक योजना र व्यवसाय निरन्तरता योजना तयार गरिनेछ,

रणनीति १०.४ संग सम्बन्धित (सुचना तथा प्रविधि प्रणालीको पहिचान, विकास, विस्तार एवं सुरक्षा गर्न सामुहिक एवं संस्थागत संरचना निर्माण गर्ने)

- (क) नेपाल सरकारका साइबर अपराध र सुरक्षा संग सम्बन्धित विद्यमान कानून अनुरूप पहिचान गरिएका साइबर अपराधिहरूलाई कानूनी कारवाही गर्न पहल गरिनेछ,
- (ख) सहकारी अभियानको सन्वन्धमा कानूनमा स्पष्ट नभएका व्यवस्थाहरूलाई थप वस्तुगत बनाउन पहलकदमि गरिनेछ,
- (ग) साइबर सुरक्षामा देखिएका बाधाहरूलाई निराकरण गर्न आन्तरिक मापदण्ड तयार गरि स्पष्ट दण्ड सजायको व्यवस्था गरिनेछ ।
- (घ) साइबर सुरक्षा प्रणालीको कार्यान्वयन क्रियाकलाप तर्जुमा गरी अभियानमा लागु गरिनेछ,
- (ङ) साइबर सुरक्षा सम्बन्धि सुरक्षा आदान प्रदान गर्न एकिकृत सुचना प्रणालीको विकास गरिनेछ,
- (च) साइबर सुरक्षा प्रणाली जडानका निमित्त आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको विकास गरिनेछ,
- (छ) सहकारी संघ संस्थामा आइटिफोकल पोइन्ट (आइटी कार्यान्वयन अधिकारी) तोकिनेछ,
- (ज) संघ/संस्थाको रणनीति तथा व्यवसायिक योजनाका साथै वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटमा साइबर सुरक्षा सम्बन्धि कार्यक्रमहरू समावेश गरिनेछ,
- (झ) सहकारी संजालको छुट्टै पेमेन्ट गेटवे निर्माणका नीतिगत पहलकदमी गरिनेछ,
- (ञ) सहकारी संघ संस्थाको लागि आवश्यक एकिकृत सफ्टवेयरको प्रयोग गरिनेछ,

रणनीति नं १०.५ संग सम्बन्धित (सहकारी अभियानलाई आवश्यक पर्ने प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने)

- (क) साइबर सुरक्षा सम्बन्धि पाठ्यक्रम विकास र अध्ययन अध्यापनको लागि स्कुल तथा विश्वविद्यालय रणनीतिक साभेदारी गरिनेछ,
- (ख) सहकारी संघ संस्थाको कर्मचारी नियुक्तिमा आईटि सम्बन्धी अध्ययनलाई प्राथमिकता दिइनेछ
- (घ) सहकारी संघ/संस्थामा कार्यरत कर्मचारीलाई साइबर सुरक्षा सम्बन्धि आधारभूत एवं प्राविधिक तालिमको व्यवस्था गरिनेछ,
- (ङ) राष्ट्रिय सहकारी महासंघ मार्फत आईटि सम्बन्धि व्यवसायिक शिक्षा तथा तालिम प्रदान गरिनेछ ।,

रणनीति नं १०.६ संग सम्बन्धित (सरकार, निजी क्षेत्र, सेवा प्रदायकहरु विच समन्वयात्मक सहकार्य गर्ने)

- (क) साइबर सुरक्षा आवश्यकता र प्रयोगमा संयुक्त प्रयास गर्न सरोकारवालाहरुविच नीति सम्वाद गरिनेछ,
- (ख) साइबर सुरक्षा जोखिम न्यूनिकरणका लागि सेवा प्रदायकको सहकार्यमा संस्थागत रुपमापरामर्श कार्यक्रम संचालन गरिनेछ ।
- (ग) सुरक्षित साइबर स्पेश निर्माणका लागि सरकार, निजी क्षेत्र र साभेदार निकायसंग रणनीतिक साभेदारी गरिनेछ,

रणनीति नं १०.७ संग सम्बन्धित (संस्थागत एवं ब्यक्तिगत सुचना तथा तथ्याङ्कको सुरक्षा प्रणालीको विकास गर्ने)

- (क) सदस्यहरुको ब्यक्तिगत विवरण, कारोबार तथा सुचनाको गोपनीयता कायम राखिनेछ,
- (ख) विद्युतिय माध्यमबाट हुने कारोबारलाई विश्वसनिय र सुरक्षित बनाउन मापदण्ड तयार गरिनेछ,
- (ग) विद्युतिय कारोबारबाट हुन सक्ने सम्भावित जोखिमको पूर्व जानकारी एवं रोकथामका उपाय अवलम्बन गर्न सेवाप्रदायकहरूसंग रणनीतिक साभेदारी गरिनेछ,
- (घ) साइबर हमला वा सामाजिक संजाल मार्फत संस्था एवं सदस्यहरुको गोपनीयता भङ्ग हुने कार्य गरेमा कानूनी कारवाहीका लागि पहल गरिनेछ,

रणनीति नं १०.८ संग सम्बन्धित (साइबर सुरक्षा जोखिम पहिचान र निराकरणका लागि संस्थागत शिक्षा , नियमित अनुगमन र आईटी अडिटको व्यवस्था गर्ने)

- (क) सहकारी संघ संस्थाको आन्तरीक लेखापरिक्षणमा साइवर सुरक्षा सम्बन्धमा समेत अनुगमन तथा निरीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ,
- (ख) सहकारी संघ संस्थामा साइवर सुरक्षाको अवस्था र निराकरणका उपायहरुको लागि उपयुक्त सेवाप्रदायक मार्फत आइटी अडिट गर्ने व्यवस्था गरिनेछ,
- (ग) सामाजिक संजाल एवं विद्युतिय माध्यमबाट संस्था एवं सदस्यका विरुद्धमा सम्प्रेषण हुने निराधार विषयबस्तुहरु नियन्त्रण गर्न आइटी अधिकारी मार्फत नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाइनेछ,
- (घ) नियमित अनुगमन तथा आइटी अडिट मार्फत प्राप्त सुझावका आधारमा साइवर सुरक्षाको क्षेत्र सुदूढीकरण गर्ने व्यवस्था गरिनेछ ।
- (ङ) सहकारी संघ संस्थाका नीति, कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरु सुचना प्रविधि तथा साइवर सुरक्षा मैत्री बनाउनका लागि आवश्यक संशोधन तथा परिमार्जन गरिनेछ,

रणनीति नं १०.९ संग सम्बन्धित (साइवर अपराध सम्बन्धि विद्यमान कानूनी व्यवस्थालाई पूर्ण रूपमा लागू गर्ने)

- (क) सहकारीमा प्रयोग हुने सफ्टवेयर एवं हाडवेयको गुणस्तर एवं सुरक्षाको सुनिश्चताका लागि सेवा प्रवाहको नमुना सर्वेक्षणका आधारमा आपूर्तिकर्ताबाट सुधार र अद्यावधिक गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ,
- (ख) नियामक निकाय तथा अभियानबाट मान्यता प्राप्त सेवा प्रदाएकबाट बस्तु तथा सेवा उपभोग गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

NCF
1993